

Nederland post-covid-19: ideeën vanuit de samenleving en de wetenschap

De coronacrisis is in Nederland weliswaar nog niet voorbij, maar met de vaccinatiecampagne op stoom is het eind van de tunnel wel echt in zicht. Hoe komen we als land straks uit deze periode? Wat verdient er dan herstel? En zijn er ook kansen voor vernieuwing die de moeite waard zijn om op te pakken? Dat was het centrale thema van de Blauwe Kamersessie van de KHMW op 3 juni 2021.

De KHMW heeft een lange traditie als het gaat om het verbinden van samenleving en de wetenschap op allerlei manieren. Ook rond covid-19 hebben ze dat gedaan, vertelt **voorzitter Louise Gunning**. *‘En niet alleen qua inhoud, ook qua vorm hebben we ons aangepast. Normaal zijn deze bijeenkomsten live, nu zijn we uitgeweken naar een livestream. We missen de directe interactie, maar het voordeel is wel dat er veel meer mensen dan voorheen kunnen meedoen.’* Met dat kleine voorbeeld illustreert ze meteen iets van de veerkracht en creativiteit die op veel plekken te zien was in de coronatijd.

Directeur-Generaal Samenleving en Covid-19 Mark Roscam Abbing pakt dat stokje over. De Rijksoverheid heeft in de afgelopen maanden dialogen georganiseerd waarin burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties met elkaar en met de overheid in gesprek konden over ideeën voor herstel en vernieuwing na de crisis. Om elkaar te inspireren en te leren van elkaar. En tegelijkertijd wil de overheid ook heel goed luisteren naar wat aan die digitale dialoogtafels besproken werd - als voeding voor hun eigen herstel- en vernieuwingsperspectief, vertelt Roscam Abbing. Al met al gingen ongeveer 600 burgers, 128 mensen uit bedrijven en maatschappelijke organisaties en 50 wetenschappers in op de uitnodiging om in gesprek te gaan.

Wat viel hem op uit de dialogen? *‘Ten eerste: er zit veel creativiteit en veerkracht in de samenleving. En ten tweede: er is echt veel te herstellen en in te halen – mensen snakken daar echt naar.’* Hij benoemt verschillende soorten schade, aangericht door de maatregelen die nodig waren om het virus te beteugelen: op economisch, sociaal en mentaal vlak zijn er achterstanden ontstaan. *‘Wat iedereen daarbij vooral opvalt, is dat sommige groepen veel heftiger geraakt zijn dan andere en dat er veel persoonlijk leed is. Dat baart mensen ook zorgen. Men wil geen samenleving met ‘winnaars en verliezers’. Er waren dan ook veel ideeën te horen om mensen die extra geraakt zijn er weer bovenop te helpen.’* De crisis heeft mensen ook aan het denken gezet: wat voor samenleving willen we zijn en wat voor leven wil ik zelf leiden? Veel mensen hebben voornemens om gezonder of rustiger te leven en met meer aandacht voor familie, vrienden. *‘En die gaan echt dieper dan de nieuwjaarsvoornemens die we allemaal wel kennen’,* geeft Roscam Abbing aan. Het zou de komende tijd best wel eens tot verschuivingen in de samenleving kunnen leiden op thema’s als werk-privébalans, vitaliteit en welbevinden en ‘groen’ leven, vermoedt hij. Een ander gebied waar hij echt verandering verwacht is digitalisering: *‘de online samenleving is ‘here to stay’: daar hebben we ons echt toe te verhouden. Hoe richten we dat goed in?’*

Hij ziet bij al deze onderwerpen een rol voor de overheid als aanjager en regisseur, maar ook een rol voor de samenleving zelf: *‘We kunnen dit soort thema’s uiteindelijk alleen met elkaar vormgeven. De deelnemers aan de dialogen hebben ook duidelijk aangegeven dat ze actief betrokken willen zijn. Daarom deden ze natuurlijk ook mee! Dat geldt zowel voor individuele*

burgers als voor bedrijven en maatschappelijke organisaties. We hebben dat goed gehoord. En we merkten ook al aan dit traject dat uit dat soort gesprekken niet alleen goeie ideeën komen, maar dat het bovendien de verbinding versterkt en mensen hoop en inspiratie geeft. Dus we zullen op de een of andere manier als overheid die dialoog met de samenleving moeten blijven vasthouden. De toekomst maken we samen.'

Het was een mooi bruggetje naar de bijdrage van **Beate Volker, hoogleraar Sociale Geografie aan de Universiteit Utrecht**. Zij deed mee aan de wetenschapsdialoog over 'samen leven'. En ze legde uit hoe covid een vergrootglas heeft gelegd op allerlei maatschappelijke scheidslijnen die er al waren, maar die scherper zijn geworden. Het begin van de crisis leek een soort eensgezindheid in te luiden, met het applaus voor de zorg bijvoorbeeld. Maar gaande de rit ontstond ook meer afstand in de samenleving. *'Dat is goed te verklaren'*, vertelt Volker. *'Normaal gesproken brengen we 80% van onze tijd door met mensen met wie we een 'zwakke binding' hebben: de burens die je groet als je voorbij loopt, de marktkoopman waarbij je je fruit afrekent, mede-treinreizigers waar je zwijgend naast zit maar die wel een vertrouwd gezicht zijn.... We genieten daar als mensen ook van: het onverwachte van die ontmoetingen geeft energie. Ze maken dat je je gezien voelt en bevestigen je identiteit: je bent deel van een groter geheel. Ook sprokkelen we als eekhoortjes heel veel kleine beetjes informatie bij elkaar van die verschillende plekken. Al die bindingen vielen bij covid weg. De hechte banden, je gezin, naaste familie, goede vrienden, die bleven over. Dat contact intensiverde.'* Dat doet iets met individuen: we missen de energie die we krijgen uit spontane ontmoetingen, en ook onze informatie wordt eenzijdiger. Het heeft ook impact op het niveau van de samenleving als geheel. Volker laat het zien met twee simpele tekeningen. Op de eerste zijn allerlei punten (mensen) verbonden door een wirwar van lijnen, op de tweede vallen alle dunne lijnen weg. Wat overblijft zijn kleine verbonden clustertjes mensen die geheel los van elkaar staan: de befaamde 'bubbels'. Ze schetst de gevolgen. *'Als een samenleving zijn zwakke bindingen verliest, dan heeft dat allerlei gevolgen: de polarisatie neemt toe, er ontstaan grotere verschillen tussen groepen, eenzaamheid wordt versterkt, er ontstaat een voedingsbodem voor complotdenken... We zien dat altijd in crisistijd, en nu dus ook.'* Ze is ook optimistisch over het vermogen van de samenleving om te herstellen. *'Dat vraagt wel dat we die zwakke bindingen weer gaan maken. Deels gaat dat vanzelf als we weer het terras op kunnen en naar het werk gaan, maar soms is ook een zetje nodig: 'Ik hoorde van een mooi initiatief over 'conversation dinners' waarbij onbekenden uit verschillende bubbels elkaar treffen. Zulke ideeën zijn heel krachtig. Bij ons aan de wetenschapsdialoog hadden we het ook over de rol die kunst en cultuur daar bij zou kunnen spelen. Het lijkt me heel goed dat verder te verkennen.'*

Waar de verwijdering in de samenleving dus omkeerbaar lijkt, ging de tweede wetenschapsbijdrage juist over een onomkeerbare ontwikkeling: die van de digitalisering. **Valerie Frissen, hoogleraar Digitale Technologie en Sociale Verandering aan de Universiteit Leiden**, participeerde in de wetenschapsdialoog over 'korte termijnmaatregelen om een lange termijntransitie te bevorderen'. Zij constateert dat de coronacrisis een ongelooflijke aanjager is geweest van online werken, leren en leven. *'Er is heel snel omgeschakeld. Wat mij betreft houden we ook het momentum vast om waar dat toevoegt blended te blijven werken en leren. Online kan er veel. Tegelijk vind ik het ook belangrijk dat we ook de beperking inzien en het dus niet overal inzetten. Online gesprekken voeren brengt hoe dan ook een verschraving van het contact mee. De serendipiteit, creativiteit, de verbinding die in*

live ontmoetingen tot stand komt: het is allemaal moeilijker online te realiseren. Hoe leuk de borrel- of brainstormapps ook zijn. Of hoe efficiënt het online spreekuur met de arts ook werkt. Die beperking moeten we serieus nemen en goed kijken waar we wel en waar we niet voor online kiezen.’ En ze ziet nog een tweede punt om op te letten: ‘zonder dat we het ons bewust zijn, zijn onze huishoudens ‘datahuishoudens’ geworden. Het is ongelooflijk hoeveel data we produceren, zeker nu we door corona alles digitaal vanuit huis zijn gaan doen. We zijn daar echter nauwelijks mee bezig: hoe slaan we die op, waar, wat gebeurt ermee, hoe zit het met privacy?’ Niet alleen burgers maar ook bedrijven en de overheid kijken daar bijna niet naar. Iets dat Frissen wel als een uitdaging ziet voor de fase na de crisis. ‘We zouden ook bij zo’n thema als thuiswerken nog meer moeten kijken vanuit het perspectief van ‘thuis’ – wat voor technologie komt allemaal de huiskamer binnen? – nu ligt het vertrekpunt toch veelal bij het werk.’ Ook op landelijk niveau ziet ze uitdagingen: de politieke aandacht voor digitalisering is wat haar betreft onder de maat. De overheid nodigt ze vooral uit om veel meer verantwoordelijkheid te nemen voor de digitale infrastructuur en zich flink te mengen in het debat over de dataficering van de samenleving: ‘te belangrijk om alleen aan (internationale) marktpartijen over te laten.’ En ze houdt een pleidooi voor het verkleinen van verschillen. Bepaalde groepen zijn door de vlucht van de digitalisering verder achterop geraakt omdat ze van digitale hulpmiddelen verstoken zijn, dat verdient aandacht. ‘En daar kun je techniek ook voor gebruiken! Een mooi voorbeeld daarvan is “KiesKompas met Steffie”: de avatar Steffie die is ontwikkeld voor mensen met een verstandelijke beperking is ingezet om hen te helpen weloverwogen keuzes te maken bij de verkiezingen.’ Op zo’n manier werkt techniek ook inkluderend.

Zo zaten er een aantal duidelijke rode draden in de presentaties van deze drie sprekers: herstel van verbinding in de samenleving door ontmoetingen, oog voor de verschillen die in tijden van covid-19 zijn vergroot en misschien bovenal: het belang van de creativiteit die loskomt als mensen in dialoog met elkaar gaan over de toekomst en wat daarin van belang is. Het liefste live...!

Wie de bijeenkomst graag terugziet kan terecht op: <https://khw.nl/blauwe-kamer-sessies/>

Daar zijn ook de presentaties van de sprekers te downloaden en na te lezen.

Meer informatie over het dialogen-traject van de DG Samenleving en Covid-19 is te vinden op de publiekswaarsite www.watisjouwidee.nl Daar staan ook al tussenresultaten. Begin juli zijn naar verwachting de einduitkomsten beschikbaar.